

O GAZI HUSREV-BEGOVOM VAKUFU U SLAVONSKOJ POŽEGI

O djelovanju i životu Gazi Husrev-bega pisano je do sada vrlo često; postoje dvije monografije, spomenica povodom četiristogodišnjice vakufa, te veliki broj manjih i većih studija.¹⁾ Na taj način je poznato, u glavnom, sve što se odnosi na njegov život i rad, posebno za vrijeme njegovog boravljenja u Bosni na dužnosti bosanskog sandžak-bega (1521-1525, 1526-1534, 1536-1541. godine), kada je podigao svoje mnogobrojne zadužbine u Sarajevu. Međutim, nije poznato da je on podigao i određene objekte u sklopu svog vakufa u današnjoj Slavonskoj Požegi.²⁾ Nešto bliže o ovome vakufu govore opširni popisi požeškog sandžaka iz 1565. i 1579. godine.³⁾

Gazi Husrev-beg, uz kojeg se inače u ovom defterima ne spominje titula *Gazi*, učestvovao je kao sandžak-beg Bosne u osvajanju Slavonije, zajedno sa smederevskim sandžak-begom Mehmed-begom Jahjapašićem. Uz pomoć vojske koju je doveo iz bosanskog sadžaka osvojio je 1536. godine sve utvrde i gradove uz Savu, pa dalje na sjever. Tokom 1537. godine osvojen je veći dio Slavonije, a Husrev-beg je sa svojim trupama učestvovao i u bici kod Gorjana (9. oktobra 1537.), kada su ujedinjene trupe okolnih sandžaka pobijedile vojsku pod komandom austrijskog vojskovođe Kacijanera. Ova je bitka zapečatila sudbinu Slavonije.⁴⁾ Husrev-beg je učestvovao i u daljim osvajanjima. Pominje se kao *Wzreff-beg* u pismu od 19. novembra 1540. godine, koje je ban Petar Keglević uputio kralju Ferdinandu, a u kojem ga obavještava o sukobima sa Turcima kod Đurđevca.⁵⁾

1) Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić), *Gazi Husrev-beg* (u spomen 400-godišnjice dolaska u Bosnu), Sarajevo 1907; Truhelka, Ćiro, *Gazi Husrev-beg, njegov život i njegovo doba*, Sarajevo 1912; *Spomenica Gazi Husrev-begove četiristogodišnjice*, Sarajevo 1932; Radovi u *Analima Gazi Husrev-begove biblioteke IX-X*, Sarajevo 1983.

2) Ovaj vakuf u Požegi samo spominje A. Handžić u radu *Gazi Husrev-begov vakuf na prelasku iz XVI u XVII stoljeće*, Anali GHB IX-X, Sarajevo 1983.

3) Basbakanlik Arsivi, Istanbul, Tapu Defteri No. 351, Orijentalni institut, TD No. 105 (tofokopije); BBA, TD No. 672, OI TD No. 10.

4) I. Mažuran, *Požega i požeška kotlina za turske vladavine*, Zbornik »Požega 1227-1977«, SI. Požega 1977, 163.

5) Isto, 164.

6) E. Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae III*, Zagreb 1917, 32.

U istočnom dijelu Slavonije formiran je početkom 1538. godine požeški sandžak, a njegova se teritorija širila i dalje, sve do 1552. godine. Centar sandžaka postala je Požega.

U prvom popisu ovog sandžaka iz 1540. godine Požega je upisana kao varoš sa dvije skupine kršćana: džemat varoši tvrđave, dakle podgrađe, i džemat musellema.⁷⁾ Muslimansko stanovništvo nije upisano, ali ga je, bez sumnje, bilo, kako u samoj tvrđavi, tako i u varoši: vojska, administracija, itd. Za potrebe tog stanovništva trebalo je podići određene sakralne i utilitarne objekte. U ovom defteru takvi objekti nisu izričito spomenuti, ali se, na primjer, po prisutnosti imama vidi da postoji bar jedan sakralni objekat islamske provenijencije.

Isti je slučaj i sa defterom iz 1545. godine.⁸⁾ Nema upisanog muslimanskog stanovništva, ali se u popisu uživalaca čifluka javlja jedan *hamamdžija Memi*. To je dokaz da u gradu postoji bar jedan hamam, za koji će se podaci naći tek u kasnijim popisima.

U opširnom popisu sandžaka Požega iz 1565. godine donesen je, nakon popisa kasabe Požega, i pregled požeških vakufa.⁹⁾ S obzirom na činjenicu da pregled vakufa susrećemo tek u ovome defteru, pitanje je kada je koji vakuf uspostavljen. Međutim, pošto se zna da je Husrev-beg umro 1541. godine, onda je on upravo u tom periodu između 1537-41. godine mogao da uspostavi svoj vakuf u Požegi. Isti je slučaj i sa vakufima Mehmed-paše Jahjapašića, koji je umro 1548. godine, a popis njegovih mnogobrojnih uvakufljenja dobara, čiji su prihodi bili namijenjeni zadužbinama podignutim u Beogradu, nalazimo također tek u kasnijim defterima. Razlog tome je vjerovatno činjenica da je ovo područje bilo u doba osnivanja tih vakufa još uvijek ratno, serhat, pa su u deftere upisivani samo poreski obveznici.

Međutim, 1565. godine Požega je bila kasaba sa osam muslimanskih mahala i džematom kršćana varoši. U muslimanskim mahalama upisana je 471 kuća, a u kršćanskom džematu 75 kuća. S obzirom na činjenicu da je u kasabi brojčano daleko prevladalo muslimansko stanovništvo, bilo je neophodno da se podignu objekti sakralnog i utilitarnog karaktera, potrebni tom stanovništvu. Tu nezvaničnu obavezu podizanja džamija, mesdžida, mekteba, banja, itd. ispunjavali su pojedinci različitih kategorija, počevši od onih na najvišim položajima, na primjer sandžak-bega (požeški sandžak-beg Jahja-paša podigao je u kasabi džamiju, Ulama-paša tekiju, pakrački mir-i liva Ferhad-beg je također tu podigao mekteb) do ljudi skromnih zanimanja, ali čija djela nisu bila manje značajna (u Požegi su mesdžide podigli jedan terzija, zatim jedan pisar, itd.).

U Požegi je u sklopu svoga vakufa neke objekte podigao i Gazi Husrev-beg, koji je, kako je već rečeno, učestvovao i u njenom osvajanju. U navedenom defteru iz 1565. godine oni su popisani pod naslovom *Vakufi preminulog i od Boga pomilovanog Husrev-bega, neka mu je ze*

⁷⁾ BBA, TD No, 204, 5. Musellemi — kršćanski pripadnici pomoćnih trupa u osmanskoj vojsci. Zauzvrat oslobođeni od plaćanja određenih poreza.

⁸⁾ BBA, TD No 243, 01 TD No. 1, 4.

⁹⁾ BBA, TD No. 351, 01 TD No. 105, 14.

mija laka, u samoj kasabi Požege. Tu su se prije svega nalazili jedan karavan-saraj i jedan hamam, objekti koji su bili obavezno prisutni u svakom muslimanskom miljeu. Uz to je bilo uvakufljeno i 12 dućana i više zemljišta za kuće. Prihod od karavan-saraj, a upisan je sijakatom, a iznosio je 1100 akči godišnje. Na isti je način bio upisan i prihod od banje, 12.000 akči godišnje. Dućani su donosili 120, a zemljišta 66 akči prihoda godišnje.

Nakon ovog popisa donesena je bilješka da je zemljište, na kojem su ovi objekti podignuti, ostalo napušteno nakon odlaska nevjernika (*kiiffar-i haksardan hali kalip*), pa je od strane mutevellije ovog vakufa Katiba Alije zaposjednuto za vakuf. U to vrijeme, dok je mutevellija požeškog vakufa bio Katib Ali, mutevellija Gazi Husrev-begovog vakufa u Sarajevu bio je Murad-beg Tardić, koji je 1541-45. godine bio požeški sandžak-beg. On je i u vrijeme vršenja te dužnosti vodio brigu o Gazi Husrev-begovom vakufu.

Ove su godine među stanovnicima Požege upisani jedan hamamdžija i tri masera, dakle osobe koje su opsluživale hamam.

U opširnom popisu ovog sandžaka iz 1579. godine upisano je samo ono što se nalazilo u sastavu vakufa, bez naznake prihoda, dakle: jedan karavan-saraj, jedan hamam, dvanaest dućana i sedam zemljišta za kuće.¹⁰⁾ Ponovo se među stanovništvom javlja posluga hamama, s tim što su ove godine upisana dvojica hamamdžija i dva masera. Interesantno je da se ne spominju službenici karavan-saraja, mada se, recimo, u istom defiteru, među stanovnicima kasabe Dalj u nahiji Erdut spominje kao stanovnik *Memi, karban-saraj*, iako se sam karavan-saraj u ovoj kasabi nigdje izričito ne spominje.

Vakufnama za Husrev-begov vakuf u Požegi nije sačuvana, a vakuf nije mogao biti spomenut ni u tri prethodne njegove vakufname¹¹⁾ pošto su one završene prije nego što je Požege pala u posjed Osmanlija.

Međutim, vakuf se još jednom spominje u opširnom popisu bosanskog sandžaka iz 1604. godine.¹²⁾ U ovome je defteru doneseno stanje cijelog Gazi Husrev-begovog vakufa, i to detaljno za bosanski sandžak, dok je prihod za požeški sandžak naveden sumarno, a iznosio je 10.632 akče. Detaljan popis je donesen u opširnom defteru požeškog sandžaka, koji, nažalost, nije sačuvan. Po naslovu pod kojim je ovaj popis vakufa donesen: *Vakuf imareta, džamije, medrese, hanikaha, mekteba i turbeta pokojnog Husrev-bega* vidi se da su prihodi i vakufa iz Požege bili namijenjeni Gazi Husrev-begovim zadužbinama u Sarajevu.

Deset godina nakon Husrev-begove smrti jedan je njegov sluga, odnosno pratilac — *Ali, merdum-i Husrev-beg* — uživao timar u požeškom sandžaku. Timar mu je bio dodijeljen za vojnu službu.¹³⁾

10) BBA, TD No. 672, OI TD No. 10, 38.

11) Vakufname: iz 1531. godine za džamiju, hanikah, mekteb, imaret i musafirhanu, iz 1937. godine za medresu, te ponovo iste godine za

12) Ankara, Tapu ve Kadastro, TD No. 477, OI TD No. 203, 347.

13) BBA, DT No. 486, OI TD No. 106, 38. Timar je iznosio 5999 akči, a sastojao se od prihoda sela Donja Svilna kod Požege, te dijela prihoda čif-

Iza toga duži niz godina nema spomena o Gazi Husrev-begovom vakufu u Požezi. Susrećeno ga ponovo u jednom dokumentu iz *šikajet-deftera* za 1675. godinu.¹⁴⁾ Iz dokumenta se saznaje da je požeški kadija Mehmed u ime požeških građana poslao Porti predstavku o tome da su hamam i karavan-saraj, koji su dio Gazi Husrev-begovog vakufa u Sarajevu, jako oštećeni i propali. Pošto se u gradu osjeća potreba za tim objektima (*ehali-i kasabanin ihtiyaclari olmagla...*), građani mole da se poprave sredstvima tog vakufa. Sultan (Mehmed IV) upućuje naredbu bosanskom beglerbegu i bosanskom muderrisu (?), te požeškom kadiji da se stanje ispita, pa da se spomenuti objekti poprave. Pošto se zapovijest upućuje najprije bosanskom beglerbegu, znači da je tada požeški sandžak pripadao bosanskom ejaletu, što je također važan podatak.

Sultanova naredba je vjerovatno provedena u djelo; međutim, građani Požege nisu se još dugo koristili ovim Husrev-begovim zadužbinama, niti se vakuf koristio zakupninom od dućana i zemljišta. Nakon neuspjele opsade Beča 1683. godine, na ovim prostorima počeli su sukobi širokih razmjera, koji su doveli do toga da je Slavonija 1688. godine prvi put, a 1691. definitivno potpala pod vlast Austrije. Osmanlije više nisu prelazili preko Save, a s njim je izbjegla i većina muslimanskog stanovništva. Od objekata materijalne kulture, podignutih u vrijeme stopedesetgodišnje osmanske dominacije, u Požezi nije ostalo ni traga, a kako su i pisani dokumenti doživjeli istu sudbinu, teško je kronološki pratiti nastajanje i trajanje određenih osmanskih institucija, bilo koje vrste.

SUMMARY

During the Ottoman domination in Slavonia (16th and 17th centuries) there existed Gazi Husref Bey Waqf in Slavenska Požega. From the Ottoman real estate registries for the Sanjak of Požega for years 1565 and 1579 it can be seen that it consisted of a caravan-saraj, twelve shops and several building plots. The income was meant for Gazi Husref Bey foundation in Sarajevo. The respective endowment charter (wakifname) was not preserved. When Slavonia was occupied by Austria in 1691 the foundation ceased to exist.

luka grupe lica i čišluka Mehmeda, sina Alijina, u granicama sela Donji Slatnić u nahiji Ravne. U njegovom je posjedu bio do kraja 1572. godine, kada je pripao njegovim sinovima Bekiru i Mustafi,

¹⁴⁾H. G. Majer, *Das osmanische Registerbuch der Beschwerden von Jahre 1675*, Band 1, Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1984; uvod i faksimili dokumenata, dokument je na str. 52 a. br. 5.